

Wat te concluderen uit de Participatiesurvey 2009?

“De bibliotheek moet een open huis zijn”

Julie Hendrickx en Tom Van Hoye

Hoe staat het met de participatie aan kunst en cultuur, het verenigingsleven en sport in Vlaanderen? Wie participeert en wie niet? Hoe is de participatie in de voorbije vijf jaren geëvolueerd? Het beantwoorden van deze vragen is de centrale doelstelling van de Participatiesurvey 2009 die het Steunpunt Cultuur, Jeugd en Sport in opdracht van het Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media van de Vlaamse overheid uitvoerde. Tussen februari 2009 en november 2009 werd een representatieve steekproef van 3144 Vlamingen tussen 14 tot 85 jaar oud uitgebreid en gedetailleerd bevroegd over hun participatiegedrag. META sprak met Ignace Glorieux, Peggy De Laet en Theun Pieter van Tienoven. Zij onderzochten onder meer het bibliotheekbezoek en het leesgedrag.

De Participatiesurvey 2009 telt zo'n zestien aparte deelonderzoeken. Hoe wordt zo iets georganiseerd? Hebben jullie als auteurs nu een duidelijk overzicht hoe al die aparte delen op elkaar aansluiten?

Ignace: Voor een stuk wel. Er zit toch een hele organisatie achter. We zijn een paar keer samengekomen om de hoofdstukken op elkaar af te stemmen. Het Steunpunt legt de onderzoeklijnen vast. Elke onderzoeksploeg heeft zijn onderzoeksterrein. Het is niet zo dat wij opeens iets over het operabezoek kunnen schrijven. Het was niet eenvoudig om die vragenlijst samen te stellen. Je begint per groep met 25 vragen en wat schiet er bij ons nog over? Vier vragen of zo iets. Ja, het is bijna onderhandelen. Het grote voordeel van die vragenlijst is dat het heel breed gaat maar dat is ook het nadeel. Vanaf je wat dieper wilt gaan, rijd je je vast. We hebben een mooie steekproef, kunnen het met veel in verband brengen. De hele vragenlijst doorlopen mocht niet meer dan anderhalf uur in beslag nemen. Dus ja, er zijn een aantal vragen gesneuveld.

Hoe hebben jullie de vragen gekozen?

Theun Pieter: Het is natuurlijk een participatieonderzoek dus een aantal vragen ligt voor de hand. "Hebt u wel of niet geparticipeerd?" Ook de schalen van frequentie zijn vaak hetzelfde. Van "nooit" tot "zeer frequent", dat zijn allemaal redelijk standaard dingen.

Is de steekproef volgens jullie representatief?

Ignace: Hij is volgens de regels van de kunst gemaakt. Maar natuurlijk heb je uitval en die is nooit representatief. Je kan er zeker van zijn dat de hooggeschoolden vaker deelnemen aan dat soort onderzoeken dan laaggeschoolden. Daarom wordt de steekproef ook gewogen, maar dat betekent niet dat je alles kan oplossen met wegen. Je weet eigenlijk nooit zeker of een steekproef volledig representatief is.

Peggy: Het is ook heel moeilijk om allochtonen te bereiken. In de studie werd ook gevraagd of we daar iets over konden zeggen maar daarvoor is de steekproef te klein.

Ignace: In de steekproef van 3144 personen hebben we tien procent allochtonen. Als je dat nog eens opdeelt naar "man", "vrouw" en "leeftijd" dan schiet er niets meer over. Dit is geen goede steekproef om iets over cultuur en allochtonen te zeggen. Dan zou je veel groter moeten gaan of veel gericht. Je kan hiermee geen specifieke groepen of minderheden onderzoeken.

Het is een goede steekproef van een doorsnee Vlaamse bevolking. Als je dit herhaalt, kan je kijken naar trends. Dat is een voordeel

Theun Pieter: 75-plussers zijn ook een probleem. Vanuit het beleid hadden ze gevraagd om te kijken naar hen in het kader van de vergrijzing maar die groep wordt ook al snel kleiner in de steekproef.

Twee onderzoeken is te weinig om van een trend te spreken. Wanneer kan je van een trend spreken?

Ignace: Drie is al beter natuurlijk. Dan kan je zien of het in dezelfde lijn verdergaat. Je hebt altijd een trend tussen twee punten. Als je vier of vijf punten hebt en het verloopt grillig, dan is het moeilijk om daar veel uit te besluiten, tenzij je weet dat ergens iets gebeurd is, in verband met subsidies bijvoorbeeld. Maar met twee punten moet je toch voorzichtig zijn.

Wat hebben jullie voor het bibliotheekbezoek kunnen vaststellen?

Theun Pieter: De vraag gesteld bij het onderdeel van het bibliotheekbezoek was: "Bent u de afgelopen zes maanden in een bibliotheek geweest, apart van werk of opleiding?" Het gaat dus enkel om de openbare bibliotheken. Er wordt niet gevraagd wat men er deed. Er wordt zelfs niet gevraagd of men een boek heeft geleend. Vijf jaar geleden lag dat percentage rond de 37 procent en nu is dat 33 procent. Dat is statistisch wel een significante afname, dat zijn vier procentpunten.

Ignace: We zien ook wel dat de ongelijkheid toeneemt. Dat geldt voor culturele centra maar ook voor bibliotheken. Diegenen die blijven komen zijn de hoger opgeleiden en vooral dan diegenen die nog in het onderwijs zitten: studenten en jongeren. De laaggeschoolden komen minder. Toch heel bijzonder vonden wij dat studenten blijven gaan. Onder meer de bibliotheek van Gent kon dat beamen.

Dat is een trend in veel bibliotheken: studenten die komen studeren.

Ignace: Studeren of onder de middag daar wat zitten. Iemand van de bibliotheek van Kortrijk zei me dat er wordt gevochten voor die tafels. Niet om te lezen maar om te praten. Ik vind dat op zich geen slechte trend. Ik herinner me dat toen we het gebruikersonderzoek voor de bibliotheek specifiek deden in 2004, dat dat een van de aandachtspunten was: maak iets leuk van de

bibliotheek, geen plek waar je moet zwijgen. Er moeten ruimtes zijn waar je gezellig kan samenzitten. Waar je de krant of een tijdschrift kan lezen. Blijkbaar wordt dat wel zo geïnterpreteerd door jongeren. Ze vinden het een hippe plaats. Dat verklaart waarom jongeren iets meer dan vroeger komen en dan vooral de studenten, en dan niet specifiek in de universiteitsbibliotheken. Het gaat natuurlijk in onze vraagstelling enkel om openbare bibliotheken. Het kan zijn dat een respondent dit niet zo heeft begrepen. 62 procent van de jongeren is volgens het onderzoek de afgelopen zes maanden in een bibliotheek geweest.

Maar voor de lager opgeleiden blijft de drempel dus nog hoog om een bibliotheek binnen te stappen?

Theun Pieter: Het polariseert zelfs heel sterk: de hoger opgeleiden die veel komen en de lager opgeleiden die minder komen. We kunnen het vaststellen omdat het een participatieonderzoek is, maar wat is dan die drempel? Er hangt heel wat met samen met een bibliotheekbezoek: ouders die cultuur actief waren, of men op school gelezen heeft, levensstijl, mediavoorkeuren enz.

Peggy: Mensen die eerder naar VTM kijken zullen minder snel naar de bibliotheek gaan, dat hangt inderdaad samen.

Ignace: Het blijft vreemd genoeg toch eerder een elitaire instelling terwijl je eigenlijk het omgekeerde zou verwachten. Als je boeken nodig hebt en je koopt ze niet, ga je naar de bibliotheek.

Theun Pieter: 65-plussers komen nog altijd niet vaak naar de bibliotheek. Die blijven op dezelfde mate ondervertegenwoordigd als vijf jaar geleden. De grote groep van 35 tot 64-jarigen, dat zijn diegenen die afhaken. Dat verklaart ook de algemene afname van het bibliotheekbezoek. Ik weet niet of dat nu te maken heeft met die hangplek.

Ignace: Het bibliotheekbezoek neemt af met de leeftijd. Dat was vroeger ook zo maar het is nu nog iets sterker. De 65-plussers houden stand, op 17 procent maar die twee leeftijdsgroepen daarvoor, die zijn echt wel afgenomen. Terwijl we ergens toch het omgekeerde hadden verwacht.

Hadden jullie die resultaten verwacht op basis van de vorige survey?

Ignace: ik had eigenlijk verwacht dat het percentage jongeren sterk zou afnemen. Mijn eigen kinderen, het kan met leeftijd te

maken hebben, gaan nog vrij weinig naar de bibliotheek. Wel voor een boek dat ze moeten lezen voor school maar niet meer om een spreekbeurt te maken.

Pieter Theun: Ik kan me voorstellen dat, zeker als je kijkt naar leeftijd, de functie verandert. Voor jongeren is het een hangplek. Dan wordt de bibliotheek eigenlijk een doel om naartoe te gaan. Bij de mensen die lezen, bij de ouderen of de mensen die de bibliotheek eerder als middel zien om aan een boek te komen, is lezen het doel. Misschien is dat ook iets wat die verdeling in die leeftijd verklaart, de bibliotheek die aan het veranderen is van functie.

Ignace: Wat goed zou zijn. Anderzijds mogen we dat ook niet overdrijven, die hangplek. We zouden dat grondiger moeten onderzoeken. Ik denk dat er meer aan de hand is. Het gaat in het onderzoek natuurlijk maar om één bezoek in de afgelopen zes maanden. Daar moeten we mee oppassen. We zeggen niets over de frequentie. Het kan goed zijn dat er een lichte afname is van het aantal mensen dat er komt maar dat diegenen die er komen er meer komen, meer lenen. Dat weten we niet.

Het bezoek voor opleiding of werk zijn niet opgenomen in de studie?

Ignace: Neen, strikt genomen niet. Of de mensen zelf dat onderscheid strikt maken weet ik niet maar in de vraag staat "apart van studies of werk."

Er is dan geen rekening gehouden met de actuele opdracht van een bibliotheek?

Ignace: Neen, de bedoeling was om schoolbibliotheken en universiteitsbibliotheken er uit te laten, maar ik denk dat we voorzichtig moeten zijn. Als iemand naar een schoolbibliotheek gaat en niet naar een openbare, gaat hij dan antwoorden: "ik ben nooit in een bibliotheek geweest"?

Theun Pieter: Los daarvan, wij weten echt niet wat ze gedaan hebben. Staat er een bus van de gemeente in de bib waar mensen een formulier moeten deponeren, dan zijn ze strikt genomen ook in een bibliotheek geweest.

Lezen is een vrijetijdsactiviteit die veel tijd vergt. Hoe kan lezen standhouden in het ruime aanbod aan activiteiten?

Peggy: Je kan het overal doen. Lezen blijft gewoon standhouden omdat het zo individueel is. Als de kinderen in bed liggen kan je nog lezen. Maar gezien naar de leeftijd neemt het lezen wel af.

Vergeleken met de vorige studie is er een duidelijke stijging in het aantal mensen dat internet gebruikt om zich te informeren over cultuur (van 32 procent naar 58 procent). De nieuwe media blijken het lezen niet te verdringen. Een hoog internetgebruik stimuleert integendeel om een boek vast te nemen. Hoe kan dit verklaard worden?

Theun Pieter: Stimuleren is misschien een groot woord maar wat wel blijkt is dat de mensen die wel internetten vaker een boek vastnemen dan de mensen die niet internetten. Het zou kunnen dat dat hoort binnen het grote geheel van 'zich informeren'. Ik kan me voorstellen dat mensen bijv. op sociale netwerksites boeken aanraden aan elkaar.

Ignace: Ik denk niet dat je causaal mag interpreteren dat internet stimuleert om te lezen maar eerder bij een levensstijl hoort van hoger opgeleiden. Het is in ieder geval geen concurrent, ook niet van de bibliotheek.

"JE ZOU VERWACHTEN DAT GROEPEN DIE MINDER KOOPTERKRAFTIG ZIJN, NAAR DE BIBLIOTHEEK GAAN EN EIGENLIJK ZIE JE HET OMGEKEERDE."

Anderzijds zien we wel dat televisie wel heel erg concurreert met lezen.

Ignace: Maar ook daar zou ik voorzichtig zijn om te zeggen 'concurrereet'. Het hangt samen met een levensstijl waarin minder cultuur is. Als we in tijdsbestedingonderzoek kijken hoeveel uur mensen televisiekijken, weet je genoeg. Mensen die bijv. drie uur per dag televisiekijken participeren minder buitenshuis, hebben minder sociale contacten, doen minder diverse activiteiten kortom participeren minder aan cultuur maar dat is niet omdat ze meer televisiekijken. Als je niet leert genieten van een boek, muziek of een tentoonstelling, dan is de kans groot dat je voor de televisie eindigt. Vaak hebben ze van kinds af aan een aantal mogelijkheden niet gehad. Daar is op zich niets mis mee en je moet oppassen om daar een waardeoordeel aan te hangen. Hoger opgeleiden hebben minder tijd. Ze werken meestal ook hard en hebben een beter inkomen. In hun vrije tijd doen ze veel meer verschillende dingen. Ze zijn meer buitenshuis, hebben meer sociale contacten. Iemand die graag leest, naar tentoonstellingen gaat, graag naar muziek luistert, die mag ook voor de televisie zitten maar die heeft tenminste een aantal keuzes te maken. Er is natuurlijk ook een financiële factor. Televisie is een goedkoop en gemakkelijk tijdverdrijf voor iemand die weinig materiële middelen heeft en niet heeft leren genieten van cultuur. Dan schiet er eigenlijk niet veel over. En dat is dan wel iets negatiever. Je zou kunnen zeggen "we trekken er ons niets van aan" maar als ik minister van Cultuur was, dan zou ik het mij wel aantrekken. Ik denk dat scholen daar wel een rol kunnen spelen. We zien in andere landen daar vaak minder ongelijkheid. School blijft heel belangrijk.

Betalingsbereidheid wordt louter economisch bekeken: als het lidgeld van de bibliotheek zou verdubbelen, stijgt de opbrengst met 75 procent maar dan zou 15 procent van de gebruikers afhaken. Economisch is dat geen probleem, maar maatschappelijk wel. Past dit nog bij het nastreven van een hoge toegankelijkheid en makkelijke instapmogelijkheden voor alle kansengroepen?

Ignace: Dat is niet ons onderzoek. Maar wij stellen wel vast dat in bibliotheken waar het lidgeld hoger is en waar de boetes hoger zijn, dat daar meer sociale ongelijkheid is. Bibliotheken die gratis zijn, hebben een betere sociale mix. Als het lidgeld en de boetes hoger liggen, zit je met meer ongelijkheid.

Theun Pieter: We hebben in dit onderzoek onder meer gevraagd of mensen gemakkelijk kunnen rondkomen en de groep van bibliotheekbezoekers die zegt "wij kunnen niet goed rondkomen", die is van 34 procent in het vorige naar 20 procent in dit onderzoek gegaan. Dat betekent dat het lidgeld echt wel een rol speelt.

Zou prijsdifferentiatie kunnen helpen om die mensen die aan geven dat ze eigenlijk moeilijk kunnen rondkomen over de streep te trekken?

Ignace: Ik denk het wel. Het zou niet slecht zijn om bepaalde groepen gratis te laten komen. Sommige gemeenten doen dat, bij anderen is iedereen automatisch lid. Langs de andere kant kan je ook zeggen: Een kleine bijdrage geeft een zeker respect.

Een eventuele verhoging van het lidgeld is geen oplossing voor de hoge overheidskost. Die zou alleen kunnen dalen door een herziening van de kostenstructuren voor openbare bibliotheken. Hoe zou die kostenstructuur volgens jullie hertekend moeten worden?

Theun Pieter: Je hebt een economische benadering en een sociaal-maatschappelijk benadering van de bibliotheek. Ervaring leert dat die niet altijd samengaan. Dat is een probleem.

V.l.n.r. Ignace Glorieux, Theun Pieter van Tienoven en Peggy De Laet.

PRIJSDIFFERENTIATIE IN DE OB VAN GEEL

De invoering van de verschillende abonnementsvarianten paste binnen een integrale bibliotheekvernieuwing die in 2005 werd doorgevoerd. Inspelen op de behoeften van de individuele klant en maatwerk zijn daarbij sleutelwoorden.

Het voordeel is dat de klanten het abonnement kunnen kiezen dat het beste past bij hun behoeften. Klanten die bereid zijn meer te betalen, kunnen intekenen op een duurder abonnement en krijgen in ruil een extra service. Het nadeel is wel dat complexe prijsdifferentiatie onduidelijkheid in de hand kan werken.

Het geeft de klant de mogelijkheid om het abonnement te kiezen dat het beste past bij zijn/haar persoonlijke behoeften. Het is ook een goed instrument om een extra service te bieden aan klanten die bereid zijn meer te betalen. Een uitdaging binnen prijsdifferentiatie is volgens mij dat de verschillende abonnementen die je voorstelt niet te complex mogen zijn. Dit biedt zowel voordelen voor de klanten als voor de bibliotheekmedewerkers. Klanten moeten snel een keuze kunnen maken uit het abonnementsaanbod. Medewerkers moeten op een vlotte manier de klant kunnen informeren over het aanbod.

Marleen Rome, OB Geel

“JE HEBT EEN ECONOMISCHE BENADERING EN EEN SOCIAAL-MAATSCHAPPELIJK BENADERING VAN DE BIBLIOTHEEK. ERVARING LEERT DAT DIE NIET ALTIJD SAMENGAAN.”

Hoe zullen volgens jullie de gemeenten deze conclusies uit de participatiesurvey combineren met het decreet Planlastvermindering?

Ignace: Hier moet je natuurlijk oppassen. Het gaat hier over heel Vlaanderen. Het kan variëren van gemeente tot gemeente. Dat zijn allemaal dingen waar we nu geen zicht op hebben. Dit is een algemene indicator die bovendien niet veel zegt over andere evoluties die bezig zijn en die bibliotheken nu en de komende jaren gaan beïnvloeden. Dat zal ook een rol spelen in de administratieve vereenvoudiging en afname van de planlast. Ik kan me voorstellen dat er minder boeken in de bibliotheek gaan staan binnenkort. Dat zou toch logisch zijn ergens. Dat gaat dan weer een invloed hebben op de werking; minder materialen, een deel elektronisch. Komen er dan nieuwe taken voor bibliotheken? Conserveren van wat ze nu hebben? Maar bon, we moeten oppassen om op dat niveau te grote conclusies te trekken. Het zou fout zijn moest de minister van Cultuur nu zeggen: “Het bibliotheekbezoek neemt af, dus we geven minder geld.” Dit is één indicator en je moet daar heel voorzichtig mee zijn. Bovendien hebben we nog maar twee punten. Het kan zijn dat binnen vijf jaar het weer omhoog gaat. De reflex moet altijd zijn: “Wat betekent dat nu en wat moet ik meer weten omdat in een context te kunnen plaatsen.”

Hoe heeft de sector gereageerd op de eerste conclusies uit de survey?

Ignace: Positief. Wij hebben ondertussen de cijfers gepresenteerd op een studiedag. Dat de resultaten overeenstemmen met wat de sector aanvoelt, sterkt ons in onze bevindingen.

Ondanks spectaculaire stijgingen binnen de leeftijdsgroepen en opleidingsniveaus blijven de verschillen duidelijk aanwezig voor het online zoeken van cultuurinformatie. Het verschil tussen de laagst opgeleide groep en de hoogst opgeleide groep blijft enorm (20 procent tegen 90 procent). Is dit problematisch? Hoe kan er iets aan gedaan worden?

Ignace: Nogmaals, alles wat je bekijkt met cultuur hangt samen met opleidingsniveau. Het is logisch als je geen zin hebt in cultuur, dat je ook niet gaat opzoeken waar er bijv. een tentoonstelling is. Maar het verschil is heel groot en zal wel een cumulatie zijn van twee dingen: zowel informatie opzoeken via internet, als zin hebben in cultuur. Dat geldt voor alles. Het opleidingsniveau is cruciaal maar hangt ook samen met de sociale achtergrond, wat je thuis geleerd en gezien hebt. In het onderzoek zit er een variabele: “Heb je tussen de leeftijd van 12 en 14 jaar aan cultuur geparticipeerd?” Dat is een heel ruwe indicator maar die zegt al heel veel: kinderen die woensdagnamiddag naar de muziekschool gaan, dictie volgen en sporten tegenover kinderen die thuisblijven en voor de televisie zitten. Je drijft ze gewoon uit elkaar. In die zin zou de school er iets aan kunnen doen. Woensdagnamiddag iedereen op school houden bijv. en samen naar tentoonstellingen gaan, muziek spelen, tekenen of laten kiezen tussen al die dingen. Zo krijg je misschien minder ongelijkheid.

Met bibliotheken is het hetzelfde. Waarom komen lager geschoolden daar niet? Het is hun wereld niet. Wat zouden

ze daar gaan zoeken? Net zoals wij in bepaalde cafés ook niet binnengaan. We kennen het niet en durven ook niet goed. Je moet eerst goesting hebben. Ik kan me voorstellen dat het voor veel mensen niet makkelijk moet zijn. Stel je het zo voor: Je komt voor de eerste keer binnen in dat oude gebouw, meteen tussen de boeken. Er lopen wat mensen rond en die zijn allemaal muistil. Er zit iemand aan het onthaal achter een computer wat nors te kijken. Wat moet ik hier nu doen? Moet ik mij aanmelden? Waar vind ik wat? Je kan je niet voorstellen wat voor drempel dat voor sommige mensen is. Wat ik ook ga zeggen, ik ga mij belachelijk maken. Net zoals ik dat zelf soms heb in een doe-het-zelfzaak, iets niet durven vragen om geen onnozel figuur te slaan. En dat is dan nog minder erg want boeken dat is ‘iets belangrijks’. Dus als ik dat niet weet maak ik duidelijk dat ik een stommerik ben. Daar zouden we van af moeten geraken.

Wat zijn jullie aanbevelingen voor bibliotheken om mensen meer goesting te doen krijgen?

Theun Pieter: Het is een cirkel: Je moet lezen om naar de bibliotheek te komen maar de bibliotheek kan ook stimuleren om te lezen. Je moet dus mensen proberen aan het lezen te krijgen en te houden.

Ignace: Positief is dan dat het lezen is toegenomen. En de bibliotheek moet een beetje een leuke plek zijn. Niet zo’n serieus cultuurhuis waar je stil moet zijn en je niet goed weet hoe je je moet gedragen. Het feit dat jongeren er komen zou er op kunnen wijzen dat ze daar toch min of meer in geslaagd zijn. Activiteiten zoals ‘dating met boeken’, de bibliotheken vernieuwen, koffie serveren enz., ik denk dat dat de goede politiek is. Een open huis dat multifunctioneel is, de bibliotheek in het cultureel centrum met misschien nog een administratieve dienst bij. Mensen moeten er passeren en het gewoon worden. Misschien ook aan de openingsuren werken? Waarom komen ouderen niet in de bibliotheek? Ze is misschien niet open in de voormiddag. We zagen bijv. dat bibliotheken die ’s avonds langer op zijn, meer mannen trekken. Mannen zijn ondervertegenwoordigd in de bibliotheek maar ’s avonds hebben ze blijkbaar wel tijd. Maar de algemene aanbeveling is: maak er een open huis van, dat iets meer is dan een plaats waar je boeken leent.

Theun Pieter: Wat moet dan het doel zijn van de bibliotheek? Iemand die dan zo even passeert in de bibliotheek heeft volgens ons onderzoek dan een bibliotheek bezocht en de bibliotheek heeft zo haar hoge participatiecijfers.

Ignace: Maar als het een plezant huis is en je gaat er af en toe naar toe dan stel ik mij voor dat je toch ook wel een boek of een tijdschrift zult vastpakken. Daarom nogmaals vind ik het positief dat jongeren daar hun boterhammen komen opeten. Je maakt het hen gewoon om boeken te zien. Net zoals bij kinderen die thuis omringt zijn met boeken. Die zullen later ook makkelijker zelf lezen.

Peggy: Als je in een bibliotheek rondloopt wordt je nieuwsgierigheid automatisch gewekt. Je neemt iets vast, bladert wat. Je hoeft het niet te lenen maar achteraf wordt het misschien wel gekocht en je leest.

Ignace: En je maakt de associatie: boeken, gezellig, plezant. De bibliotheek staat nu nog in concurrentie met een heleboel vrijetijdsbestedingen die veel gemakkelijker zijn, meer trendy, meer geassocieerd worden met plezier. Maar ik heb wel de indruk dat de bibliotheek het stoffige imago aan het verliezen is. ■■